Дурманенко А., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КАЛАМБУР КАК ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ЛЮБКА ДЕРЕША "КУЛЬТ" И ЕГО ПЕРЕВОДА НА ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК)

Статья посвящена проблеме перевода каламбура с украинского языка на французский. В статье рассмотрены основные характеристики каламбура, исследована специфика воссоздания каламбура оригинала целевым языком, проанализированы особенности и основные трудности воссоздания полисемантических и парономастических каламбуров романа Любка Дереша "Культ" при переводе на французский язык.

Ключевые слова: *игра слов, каламбур, перевод.*

Durmanenko A., Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PUN AS A PROBLEM OF TRANSLATION (BASED ON THE NOVEL "CULT" BY LUBKO DERESH AND ITS TRANSLATION INTO FRENCH)

The article is dedicated to the peculiarities of rendering pun from Ukrainian into French. The basic characteristics of pun and the peculiarities of pun translation from the source language into the target language are reviewed. The peculiarities and the basic problems of French translation of the polysemantic and paronomasia puns of the novel "Cult" by Lubko Deresh are analysed.

Key words: *wordplay,* pun*, translation.*

УДК 811.124

Душка-Іванов А. студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛАТИНСЬКОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ПРИРОДА, СУТНІСТЬ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

У статті розглядаються лінгвістичні параметри аналізу фразеологізмів із соматичним компонентом у дослідженнях мовознавців XX-початку XXI століття.

Ключові слова: *фразеологізм, соматизм, мовна картина світу.*

Вектор сучасного лінгвістичного дослідження позначений антропоцентричною домінантою, що притаманна і новітньому науково-гуманітарному пошуку. У цьому особливо актуальним сьогодні вважається вивчення проблем вербалізації мовної свідомості людини.

Фахові спостереження в названому напрямку спираються на застосування актуальних сьогодні когнітивного та лінгвокультурологічного підходів. Використання саме такої методології є особливо показовим у контексті дослідження зв'язку мови й мислення, мови й пізнання, матеріалом для якого постають семантико-структурні особливості мовних одиниць, зокрема, фразеологізмів. Зважаючи на те, що вони фронтально відтворюють образи, якими мислить людина, тим самим відбиваючи національне світобачення, вони виступають показовими мовними формами для опису ментальності носіїв певної мови. Світи, створювані фразеологічними зворотами тієї чи іншої мови, є важливими фрагментами національно-мовних картин світу, у межах яких мова постає семіотичним кодом, знаковою системою для шифрування інформації, засобом оформлення й регулювання інформаційних потоків, ...інструментом мислення та пізнання, "простором думки" [3, с. 5].

Вивченню фразеологічних одиниць як складників "мовнихкартин світу" присвячено роботи багатьох українських і зарубіжних дослідників – І. Голубовської, О. Снитко, О. Забуранної, О. Селіванової, Ю. Солодуба, Р. Хайруліної, І.Білкової та ін.

Зокрема, О. Селіванова у праці "Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)" [7] пропонує нову концепцію щодо мотиваційних процесів, пов'язаних із трансформацією семантики мовних одиниць, зокрема фразеологізмів. Вона аналізує пропозиційно-диктумну, асоціативно-термінальну, інтеграційно-порівняльну, модусну й змішану мотивації. Також дослідниця звертає увагу на закономірності знакової інтерпретації українських фразеологізмів у мовній свідомості етносу, їх соматичний, біоморфний, просторовий, предметний, духовний та ін. компоненти.

Оскільки фразеологізми функціонують у мовній свідомості індивіда / етносу на основі певного пізнавального образу, то саме в їхній семантиці та структурі відображаються джерела фразеологізації як творчого процесу переробки інформації. Це

пов'язано зі здатністю людини до креативного переосмислення реалій навколишнього світу, їх узагальнення та порівняння, фіксування спільних і відмінних рис. Отже, сутність такого процесу полягає у віднайденні такого чуттєвого аналогу, зміст якого здатний передати смисл абстрактної ідеї (або певного обсягу інформації), з акцентуванням, як вважає Н. Череповська, основних смислових елементів та використанням звичних асоціацій або стереотипів [9].

Загальновідомим є той факт, що людина, пізнаючи навколишню дійсність, розглядає результати цього процесу (сформоване знання, уявлення, думки та ін.) крізь призму самої себе – будову тіла, дії, вчинки, рухи та ін. Зокрема, А. Емірова стверджує, що "саме людське тіло є найбільш вивченим об'єктом (у процесі – А. Д.-І.) спостереження (еволюції, соціалізації – А. Д.-І) людини... Свою орієнтацію у просторі, свою оцінку того, що оточує, людині "зручніше" співвідносити, передусім, із частинами свого тіла" [11, с. 141]. Це, відтак, актуалізує появу великої кількості мовних конструкцій із соматичним компонентом, який з огляду на прозорий асоціативний ресурс дозволяє точніше формулювати та висловлювати думки. У контексті історичного та психологічного часу такі мовні форми можуть засвоюватися мовою / мовами, фразеологізуючи, концептуалізуючи свою семантику. А явно виражений антропоцентричний характер таких мовних одиниць, на слушне переконання Г. Берестнєва, "вказує на зв'язок мовної свідомості (насамперед, масової, коли йдеться про фразеологізми – А. Д.-І.) з міфологічними уявленнями людини про будову навколишнього світу" [1, с. 67].

Цілком слушно щодо цього висловлюється В. Щирова, на думку якої соматичні фразеологізми є універсальним засобом номінації об'єктів і явищ реального світу, вербалізації результатів антропоморфного сприйняття навколишньої дійсності, асоціювання її з образом людини. Таким чином, вони репрезентують два основні принципи антропоцентризму [10]: "людина в мові", де мова виступає як форма мислення, транслятор культурних знань, і "мова в людині", де мова постає як засіб доступу до імпліцитних когнітивних процесів і структур.

Загалом у науці вже склалася традиція фахового опису й аналізу соматичних фразеологізмів різних мов: слов'янських (Р.М. Вайнтрауб), української (О. Андрейченко, О. Селіванова); білоруської (Е. Мордков); германських – німецької (І. Задорожна,

Н. Вахрушева, В. Щирова); англійської (Н. Андрейчук, Л. Сайфі); романських – іспанської (Н. Стрілець, О. Толстова); фінно-угорських – естонської (Ф. Вакк); східних – японської (О. Горошкевич); корейської (В. Жила), турецької (М. Букулова) та ін.

Особлива увага звертається й на аспект зіставлення соматичних фразеологізмів, віднайдення їхніх особливостей у різних мовах світу: німецькій та українській (І. Грицюк); англійській та російській (О. Семушина, Л. Сакаєва, О. Волобуєва); французькій та російській (І. Городецька); індонезійській та російській (А. Салім, Л. Івашко); китайській та російській (Т. Цзюнь); китайській та англійській (Ю. Нінг) та ін.

З іншого боку, досліджено широке коло проблем, пов'язаних із соматичними фразеологізмами, в аспекті екстралінгвальної мотивації їх природи та семантики: концептуалізація соматичного коду культури у фразеологізмах (О. Селіванова, О. Семушина), структурних, семантичних, лінгвокогнітивних характеристик фразеологізмів-соматизмів (Н. Стрілець, О. Толстова), їх функціонування в текстах політичних дискусій (О. Андрейченко); образний потенціал соматизмів як смисловий центр формування фразеологізмів (Л.П. Дідковська) та ін. Також здійснено концептуальний аналіз окремих соматизмів (А. Сердюк) і досліджено соматичний код культури в художньому тексті (Т.О. Євтушина) та ін.

На думку Л. Сайфі, концептуалізація соматичного компонента в мові, його фіксація у великій кількості, зокрема, фразеологізмів, актуалізує, активізує динаміку семантики одиниць тематичного поля "Людина", що передбачає врахування різних його граней: "Я-фізичне", "Я-інтелектуальне", "Я- емоційне", "Я-соціальне" та ін. [6].

Фахівці звертають увагу на те, що системність наукового опису соматичних фразеологізмів пояснюється як їхньою широкою вживаністю в мовленні, так і значною кількістю у фразеологічному фонді будь-якої мови. Соматизми, за словами В. Гака, не мають заздалегідь зумовлених національно-культурних конотацій, що мотивує їх високий потенціал до фразеологізації. Це, у свою чергу, пояснює факт формування фразеологізмами-соматизмами однієї з найчисленніших лексико-семантичних

груп. Згідно зі спостереженнями Р.М. Вайнтрауба [2], вони складають близько 30 % усіх стійких словосполучень конкретної мови. Це зумовлено тим, що людині притаманно переносити

знання про саму себе на навколишню дійсність, тому, зокрема, на думку В.В. Красних, через соматизми відбувається процес пізнання довколишнього світу [4]. У зв'язку з цим необхідним видається дослідження специфіки соматичних фразеологізмів, які стосуються різних аспектів динамічного людського буття.

Таким чином, об'єкт дослідження – латинськомовні фразеологічні одиниці з компонентом-соматизмом – видається нам цікавим і мало дослідженим. На нашу думку, окрім традиційного описового методу, під час дослідження подібного матеріалу також має використовуватися метод лінгвокультурологічної інтерпретації та концептуально-фреймовий аналіз. Це дозволить розширити та поглибити (зокрема, методологічно) мовознавчу аспектологію аналізу соматичних фразеологічних одиниць, особливо зважаючи на міждисциплінарну природу сучасної науки.

Лінгвістичні спостереження щодо семантичного наповнення латинських фразеологізмів із соматичним компонентом дозволяють виокремити кілька тематичних груп концептуалізованих соматизмів ("серце", "око", "рука", "нога", "рот", "язик", "вухо"), що, як правило, у метафоричному плані відображають динаміку пізнання людиною навколишнього світу.

Зокрема, латинська фразеологія фіксує поліфункціональність і полісемантичність лінгвокультурологічного концепту *cor (серце),* який відображає не лише фізіологічну функцію серця як органа людського тіла в алегоричному осмисленні (quod non videt oculus, cor non dolet *чого око не бачить, того серце не відчуває* (пор. укр. *очі не бачать, серце не болить*), але й внутрішній стан людини (in melle sunt linguae sitae vestrae, corda felle sunt sita *на язику мед, а на серці жовч*).

Досить часто лексема cor у фразеології використовується для позначення *почуття, розсудливості.* Це пов'язано з тим, що серце в уявленнях людей – орган, де зароджуються почуття та формується настрій: **corde amare** *любити серцем;* **cor habere** *бути розсудливим* (досл. *мати серце);* **hosti pectus, cor – amico** *ворогу – груди, другові – серце.*

Актуалізація соматичного компонента *lingua* в латинській фразеології пов'язана з варіативною природою його семантики. З одного боку, це язик як анатомічний орган у ротовій порожнині, з іншого, – мовленнєва діяльність як одна з найважливіших ознак концепту homo sapiens *людина розумна.* На думку О. Селіванової, "когнітивне моделювання цієї ознаки передбачає встановлення якісних, кількісних характеристик мовних дій, їхніх

інтеракціональних типів, модальних і аксіологічних показників, різновидів об'єктивного спрямування дії, тощо, а також мовної репрезентації цієї концептологічної сфери" [5]. Це зумовлює такий широкий семантичний спектр фразеологізмів: linguam tenere *мовчати* (досл. *тримати язик*); clavis in lingua *замок на язику* (пор. укр. *язик за зубами*); ex lingua venalis *з продажним язиком;* **linguam caninam comedere** *з'їдати собачий язик,* тобто, бути брутальним; vincula de linguae vel tibi vincula dabit *зав 'яжи язик, а то він тебе зав'яже;* **lingua dux pedis** *язик веде ногу* (пор укр. *язик до Києва доведе*); juravi lingua *я клявся язиком* (тобто, думати про одне, а говорити інше); **caput sine lingua** *чужим розумом жити* (досл. *голова без язика*); **ex lingua stulta incommoda multa** *із дурної мови багато незручностей* (*неприємностей*).

Неоднозначне тлумачення має фразеологізм bos in lingua *бик на язику*. З одного боку, він містить негативну оцінку людини, оскільки, як відомо, биками у Стародавній Греції називали монети із зображенням бика, тому у висловлюванні мова іде про продажних суддів та підкуплених свідків. З іншого боку, можна говорити про емоційний стан людини, стан розгубленості, коли аж язик німіє (ніби бик стоїть на язиці).

Не менш поширеним у фразеологізмах латинської мови є використання соматизма *oculus око.* Вченими доведено, що 90 % інформації людина дістає завдяки органам зору, а тому око – символ розуму й духу. Як відомо, у Стародавній Греції він знайшов своє втілення в Оці Зевса, в ісламі – названий Оком Аллаха. Фраземи з компонентом *oculus,* крім спектра зорового сприйняття та отримання інформації, позначають також об'єктивну оцінку дійсності та психоемоційний стан людини, її почуття: oculis, non manibus *для очей, а не для рук* (тобто, познайомитись поверхово); demonstratio ad oculos *очевидний доказ;* aliquem plus oculis amare *кохати когось понад усе* (досл. *кохати когось більше, ніж: власні очі*) та ін.

Соматичні компоненти *manus рука Tapes нога* в латинській фразеології використовуються в більшості випадків для номінації людини, її рухів, діяльності та вчинків за метафоричним і метонімічним принципами. Так, рука, згідно з уявленнями стародавніх народів, – символ діяльності, захисту, сили та влади. Саме з такими значеннями вживається лексема manus у словниках латинської мови: 1) авторитет глави роду, сила влади імператора: **in manus venire** *підпадати під владу* (досл. *попадати до рук*); **per manus** *з покоління в покоління* (досл. *через руки*); manu militari *із*

застосуванням примусу, сили (досл. *військовою рукою*) та ін.; 2) осуд, зневага і негативні аспекти в людських стосунках: cum manu *під владою батька* (досл. *з рукою*)

— ідеться про різновид укладання шлюбу, коли дружина, виходячи заміж, залишалася під владою батька; sine manu *під владою чоловіка* (досл. *без руки*);

— різновид укладання шлюбу, коли дружина, виходячи заміж, потрапляла під владу чоловіка; manus manum lavat *рука руку миє* – як відомо, початкове значення цього вислову було абсолютно позитивним – рука руку миє, щоб чисті були.

Фразеологізми з компонентом *pes нога, стопа* репрезентують рух, трансформовано щодо семантики називають дії, пов'язані з реакцією людини на інших людей, їхні вчинки та слова: pede claudo *кульгавою стопою,* тобто повільно (пор. укр. *повзти, мов черепаха*); per pedes apostolorum *стопами апостолів,* тобто пішки; omni pede stare *твердо стояти на ногах;* stante pede не *сходячи з місця,* тобто, відразу ж; stans pede in uno *стоячи на одній нозі;* pedem opponere *протидіяти, підставляти підніжку, заважати;*

Оцінно-порівняльний характер та культурно-детермінологічна мотивація властива такому фразеологізму ex pede Herculem *за ногою (пізнаємо Геркулеса),* який відображає античний міфологічний образ одного з найпопулярніших грецьких героїв – Геркулеса.

На основі соматизму *auris вухо* в латинській мові утворено ряд фразеологізмів, які найчастіше стосуються різних аспектів слухового сприйняття людини, її поведінки, емоційного стану: aures habent et non audiunt *мають вуха, але не чують;* homo durae auris *глухувата людина* (досл. *людина тугого вуха);* servire auribus alicujus *служити вухами кому-небудь,* тобто, говорити на догоду кому-небудь; aurem substringe loquaci *насторожуй вухо біля говоруна;* auris arrigere *підняти вуха,* тобто насторожитись; auribus accipere *вислухати* (досл. дізнатись вухами); in aurem dicere *говорити на вухо,* тобто таємно; in dextram aurem dormire *спати на обидва вуха,* тобто міцно спати; qui habet aures audiendi, audiat *той, хто має вуха, нехай почує;* auribus teneo lupum *тримаю вовка за вуха,* тобто, перебуваю у безвихідному становищі та ін.

Цікаво, що у фразеологічних одиницях з лексемою *auris,* крім основного значення *слухати,* реалізується також значення *нагадувати:* ad aures venire / aurem vellere дослівно перекладається *легко ущипнути за вухо* (тобто, *нагадати про щось).* Ця цікава асоціація зумовлена тогочасними уявленнями про зв'язок

просторової та часової організації пам'яті з багатьма структурами мозку, моторні та слухові зони якого відповідають, як відомо, саме за роботу пам'яті.

Таким чином, соматичний компонент фразеологічних одиниць, зокрема, у латинській мові, виявляє їх семантичну варіативність, співмірну з динамікою мовної свідомості людини як носія лінгвокультурного коду, що міститься і у фразеологізмах. Дослідницька увага до проблеми фразеологізмів-соматизмів продиктована актуалізацією антропоцентричної домінанти в сучасній лінвістиці, позначеній за такої постановки питання впливом інших наук гуманітарного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Берестнев Г.И.* Самосознание личности в аспекте языка / Берестнев Г.И. // Вопросы языкознания. – 2001. – №1. – С. 60-84.

2. *Вайнтрауб Р.М.* Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р.М. Вайнтрауб // Труды Самарканд, ун-та. Нов. Сер. – Вьш. 288. Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1975. – № 9.

3. *Голубовская И.А.* Этнические особенности языковых картин мира : монография / И.А. Голубовская. – К., 2002. – 293 с.

4. *Красных В.В.* Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. Лекционный курс / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

5. *Пилипів О.* Соматизми у фразеології латинської мови [Ел. ресурс] / Ольга Пилипів. – Режим доступу : http: // www.lnu.edu.ua / faculty / inomov.new / Foreign_Philology / Foreign_Philology / ForeignJPhilology_122 / articles /22pylypiv.pdf.

6. *Сайфи Л.А.* Концептуализация соматического образа человека в языке и дискурсивных практиках : на материале современного английского языка : автореф. дис. на соискание науч. ступени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" [Зл. ресурс] / Л.А. Сайфи. – Режим доступа : http: // www.dissercat.com / content / kontseptuaHzatsiya-somaticheskogo-obraza-cheloveka-v-yazyke-i-diskursivnykh-praktikakh-na-m

7. *Селіванова О.* Нариси з української фразеології : монографія [Текст] / О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

8. *Стрілець Н.Я.* Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Н.Я. Стрілець. – Л., 2002.

9. *Череповська Н.* Символізація як засіб психологічного захисту в умовах збільшення інформації [Ел. ресурс] / Н. Череповська. – Режим

доступу : http: // www.newacropolis.org.ua / ua / study / conference / archive.php?thesis=4151.

10. *Щирова В.С.* Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте : на материале периодической печати : автореф. дис. на соискание науч. ступени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" [Зл. ресурс] / В.С. Щирова. – Режим доступа : http: // www.dissercat.com / content/somaticheskie-frazeologizmy-nemetskogo-yazyka-v-kognitivno-diskursivnom-aspekte-na-materiale.

11. *Эмирова А.М.* Некоторые актуальные вопросы современной русской фразеологии (опыт семантического анализа фразеологических единиц) / А.М. Эмирова. –Самарканд, 1972.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013 р.

Душка-Іванов А. студ.,
КНУ імені Тараса Шевченка

ЛАТИНСЬКОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ПРИРОДА, СУТНІСТЬ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

В статье рассматриваются теоретические аспекты анализа фразеологизмов с соматическим компонентом, как они представлены в исследованиях языковедов XX-начала XXI столетия.

Ключевые слова: *фразеологизм, соматизм, языковая картина мира.*

In the article attention is concentrated on the linguistic parameters of phraseological units with a somatic component in the studies of scientists in the XX – XXI century.

Key words: *phraseological unit, somatism, language model of the world.*

УДК 811.161.2

Д'яконова О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ПОТЕНЦІЙНІСТЬ ЧИ РЕАЛІЗОВАНІСТЬ?

У статті подається короткий огляд результатів існуючих досліджень мовної об'єктивації концепту ЩАСТЯ та здійснюється аналіз лінгвопрагматичних параметрів реалізації семантичної опозиції "потенційність/реалізованість щастя" на матеріалі статей жіночих та чоловічих розважальних порталів.